

Марко Ђорђевић*

*Министарство унутрашњих послова,
Београд, Република Србија*

Милан Миљковић**

*Школа националне одбране Универзитета
одбране, Београд, Република Србија*

ПОВЕЗАНОСТ ХИБРИДНОГ РАТОВАЊА И САВРЕМЕНОГ ТЕРОРИЗМА

Сажетак

Тема рада је сагледавање дубине повезаности тероризма и хибридног ратовања. Без обзира на актуелне несугласице теоретичара да ли је „хибридни рат” савремени облик ратовања или „стара појава у новом руху”, чињеница је да овај феномен подразумева синергијску примену различитих елемената и компоненти тврде и меке моћи, кроз различите ненасилне и насилне садржаје, где свакако спада и тероризам, са циљем дестабилизације правног поретка, културних и вредносних темеља нападнуте државе и друштва. Имајући у виду да се у досадашњим истраживањима тероризам разматрао само на нивоу актера хибридног ратовања, а узимајући у обзир комплексност ефеката које терористичко деловање има на државу и друштво у односу на које се примењује, намеће се потреба дубљег сагледавања места и улоге овог облика политичког насиља у хибридном ратовању. С тим у вези, истраживачко питање овог чланка односи се на повезаност ова два феномена, не само сагледавајући актере, него и димензије и фазе извођења хибридног ратовања. Употребом

* Имејл адреса: marko.djordjevic83@gmail.com; ORCID: 0009-0003-4086-2510.

** Имејл адреса: milanmiljkovic04011@gmail.com; ORCID: 0009-0005-9346-9442.

аналитичког оквира хибридног ратовања који користе безбедносна тела Европске уније, аутори закључују да тероризам, због своје сложене природе и широких ефеката деловања, као и актера који га спроводе, може да се примењује са адекватним степеном ескалације, како у фазама припреме и дестабилизације, тако и принуде, као завршној фази хибридног ратовања. Ефекти деловања тероризма се преливају од информативне и социјалне димензије до безбедносне и политичке, стварајући жељени ефекат деструктивног деловања према нападнутој држави, што све указује на дубљу повезаност ова два феномена.

Кључне речи: тероризам, хибридно ратовање, актери, димензије, фазе спровођења

УВОД

Вођен рефлексима опстанка, потребом за безбедношћу, али и политичким амбицијама, човек је кроз историју имплементирао бројна своја позитивна знања и достигнућа у деструктивна дела, стварајући тако насилне стратегије, тактике, методе и средства у служби својих експанзионистичких тежњи. Узимајући у обзир ове околности, хибридно ратовање настаје као резултат имплементације историјских ратних искустава и свеукупног цивилизацијског развоја у јединствени, савремени концепт ратовања, који би требало да омогући коначну победу са минималним губицима.

Полазећи од Клаузевицевог (*Carl von Clausewitz*) става да рат у сваком историјском раздобљу има независне услове и форму (Klauzevic 1951, 42), може се рећи да је хибридни рат, као савремени облик и/или концепт ратовања, обележио сукобе 21. века кроз доктрине и стратегије војних планера заснованих на синхронизацији меке и тврде моћи, усмерених ка јединственом синергијском циљу. Важно је нагласити да циљеви савремених ратова нису приоритетно усмерени на физичко уништење одбрамбених и безбедносних потенцијала противника, већ они обухватају сламање његове воље за борбом и пре рата, односно потчињавања воље целокупног друштва противничке државе својим интересима и циљевима. Зато се може рећи да хибридно ратовање има изражену психолошку компоненту

која се реализује различитим оружаним и неоружаним ефектима, међу које се убраја и терористичко деловање.

Полазећи од чињенице да тероризам представља комплексну активност која, поред физичке, има и психолошку компоненту, рефлектовану кроз изазивање страха од могућег изненадног напада, овај облик политичког насиља налази своју примену у основној перцепцији хибридног ратовања. Спор око тога да ли је хибридно ратовање савремена тековина или историјски свеprisутан феномен присутан је у академској заједници, као и разматрање тероризма као његовог садржаја. У овом раду, аутори ће покушати да ублаже овај недостатак кроз анализу сложене природе тероризма као једне од активности хибридног ратовања, терористичких организација као недржавних актера хибридних активности, могућих ефеката терористичких активности у бројним димензијама његовог вођења што у коначном треба да продуби сазнања о повезаности ова два феномена. Употребиће се аналитички оквир концепта хибридног ратовања који користе безбедносна тела Европске уније, имајући у виду да наведени оквир пружа свеобухватно сагледавање ових претњи.

ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ ФЕНОМЕНА ТЕРОРИЗМА И ОБЛИЦИ ЊЕГОВОГ ИСПОЉАВАЊА

Иако у научној јавности постоји консензус о томе да тероризам представља облик насиља које се користи у политичке сврхе, ни данас не постоји званично усвојена и на глобалном нивоу прихваћена дефиниција овог феномена. Разлог њеног непостојања јесте комплексност појавних облика тероризма и политички интереси његовог недефинисања. Управо то оставља простор за различите политичке калкулације о томе да ли одређене организације и њихов модус деловања спадају у тероризам, или је реч о субјектима које препознаје међународно право, као што су герилски или партизански састави и устаничке војске, односно побуњеничке групе чије деловање инкриминише национално кривично законодавство.

Етимологија појма „тероризам” потиче од латинских речи *terrere* (што у преводу значи застрашивање) и *terror-terroris* (преводи се као велики страх или ужас) која етимолошко порекло води од индоевропске речи *ter* (Mijalković, Bajagić i Popović Mančević 2023, 281). Са етимолошког аспекта, може се одредити правац дефинисања

тероризма, његових домена, сфере утицаја, носилаца терористичких активности, методолошки оквир деловања, као и крајњи циљеви које би овај облик политичког насиља требало да оствари.

Научна истраживања показују да се тероризам може дефинисати на два начина – *реактивно* и *проактивно*. У првом случају, реч је о дефинисању тероризма кроз његове облике испољавања, као што су подметање бомби, атентати, отмице авиона, узимање талаца и сл., док се у другом случају тероризам дефинише кроз његову дубљу анализу, која полази од покретачких мотива, узрока, циљева, повезаности тероризма са другим безбедносно угрожавајућим појавама итд. (Mijalković et al. 2023, 281). Феномен тероризма дефинисан је и академским и административним дефиницијама. Бројни теоретичари академских дефиниција тероризма, међу којима су Џон Такрах (*John Tuckrach*), Леонард Вајберг (*Leonard Weiberg*), Волтер Лакер (*Walter Lacker*), Алекс Шмид (*Alex Schmid*) и други, слажу се да су есенцијални елементи овог феномена: 1) насиље као метод, 2) владе и грађани као легитимне мете и 3) изазивање страха и изнуђивање политичких или социјалних промена као циљ терористичког деловања (Ђорђевић 2015). Са друге стране, административне дефиниције као продукт потреба одређених институција служе њиховим потребама, због чега долази до одређених мањкавости због политичких ставова, општости или пренормираности, или због базирања на једној конкретној ситуацији, због чега је ова дефиниција непримењива у односу на неке друге (30–35).

Тероризам представља организовану и системску употребу насиља од стране институција, организација или појединаца, које треба да доведе до појаве страха и несигурности код селектованих друштвених група, народа у целости и носилаца политичке власти, са циљем постизања идеолошких и/или политичких циљева и интереса (Coady 2021, 34–45). Циљеви и интереси терористичких група, под вођством харизматичног(их) лидера, уз страну политичку, економску и војну помоћ, полазна су основа класификације овог феномена, који се фундаментално може поделити на унутрашњи и спољни тероризам. Унутрашњи тероризам повезан је са етничким, верским или политичким тензијама и антагонизмима унутар једне државе и усмерен је на њен правно-политички поредак, односно на њене националне вредности, циљеве и интересе. Типичан пример унутрашњег тероризма јесте деловање тзв. „Ослободилачке војске Косова” (ОВК), продукта великоалбанских иредентиста са простора

јужне српске покрајине Косова и Метохије. Њена дејства била су усмерена приоритетно против државе Србије, српског и неалбанског народа, односно Албанаца који су поштовали уставно-правни поредак Републике Србије. Преливање тероризма ван националних граница државе жртве, унутрашњи тероризам претвара у спољашњи (међународни), који представља ширу идеолошку (политичку или верску) амбицију различитих државних и недржавних субјеката (Israeli and Dimitrovska 2021, 228–232). Најпознатији пример међународне терористичке организације свакако је „Ал-Каида”, организација настала у авганистанском рату на идеологији радикалног ислама и глобалног дихада против Јевреја и Хришћана, са циљем стварања светске исламске државе – уме, базиране на верском исламском праву – шеријату. Осим на унутрашњи и спољашњи, тероризам може да се класификује и према носиоцима терористичког деловања, њиховом броју, циљевима и политичкој оријентацији, према методама и сфери утицаја терористичког деловања (Mijalković et al. 2023, 281).

Без обзира о ком облику тероризма је реч, његова суштина остаје непромењена, а она се огледа у његовим крајњим циљевима и методама њиховог остваривања, комплексности носилаца терористичких активности и поруци коју треба да рефлектује. Прецизније, терористички колективитети могу бити државни, али и недржавни субјекти, који тајно планирају, припремају, организују, а потом изводе бруталне оружане нападе мањег или већег интензитета и обима на селектоване и неселектоване мете, са циљем угрожавања друштвеног поретка и дестабилизације друштва кроз изазивање стања континуираног страха. Овај метод насилног политичког деловања шаље поруку решености терористичких колективитета у реализацији својих циљева свим методама, укључујући и оне насилне. У комплексним међународним односима, овај облик политичког насиља даје жељене резултате у садејству са другим неконвенционалним и субверзивним активностима, које у реализацији својих интереса примењују или могу примењивати различити центри политичке, али и економске моћи, без обзира да ли је реч о државним или недржавним субјектима.

Горе наведена обележја тероризма јасно указују на његове потенцијале да оствари снажан ефекат на унутрашњу и међународну безбедност. Различитим насилним и ненасилним активностима, терористичке организације остварују примарне и секундарне ефекте

на енергетску, информациону, социјалну, а онда и безбедносну, правну и политичку димензију на националном и међународном нивоу, што указује на исправност почетне претпоставке о повезаности тероризма са многим димензијама вођења хибридног ратовања.

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ И САДРЖАЈИ ХИБРИДНОГ РАТОВАЊА

Изјава академика Владете Јеротића да „човек зна за ратове од како зна са себе као човека и као представника људског рода” (Simeunović 2009, 282) на најбољи начин описује рат као интегрални елемент друштвеног деловања, али и саме човекове природе. Са друге стране, Карл фон Клаузевиц указује на чињеницу да је ратовање условљено снагама и средствима његових актера, односно прилагођавању формама и условима рата који су независни у сваком историјском раздобљу (Klauzevic et al. 1952, 47). На основу тога, може се донети закључак да је ратовање друштвени феномен, интегрална компонента свеукупног цивилизацијског развоја, која континуирано еволуира и у конкретном историјском раздобљу представља врхунски облик свог постојања. Са овог становишта може се разматрати и хибридно ратовање, које према својим садржајима и начину њихове реализације представља рат „четврте плус” генерације, која се развија и примењује од деведесетих година 20. века до данас (Mitrović i Nikolić 2022, 52).

Различита мишљења и погледи на хибридно ратовање, слично као и код феномена тероризма, условили су одсуство општеприхваћене дефиниције овог феномена. Различита мишљења постоје код домаћих, али и код аутора евроазијске и евроатлантске војне, али и политичке и економске мисли. Френк Хофман (*Frank Hoffman*), аутор који је значајно допринео разумевању појма хибридног ратовања, истиче се тиме што сматра да хибридно ратовање представља „претњу коју било који противник може да спроводи”. Оцењује да се „оно реализује истовремено и адаптивно, ангажовањем конвенционалног оружја, нерегуларне тактике, тероризма и криминалних активности у борбеном простору, како би остварили своје политичке циљеве” (Cvetković, Kovač i Joksimović 2019, 334). Роберт Њусон (*Robert Newson*) у својој дефиницији даје тежиште на методе и снаге хибридног ратовања, сматрајући да он представља „комбинацију конвенционалних, нерегуларних и асиметричних

метода, која подразумева континуирану манипулацију политичким и идеолошким конфликтом, као и ангажовање специјалних оружаних снага, конвенционалних трупа, обавештајних агената, политичких провокатора, представника медија, економске уцене, сајбер нападе, паравојне, терористичке и криминалне елементе”. Група чешких аутора, Криж (*Zdeněk Kříž*), Бехна (*Zinaida Bechná*) и Штевков (*Peter Števkov*) у својој дефиницији тежиште стављају на класификацију употребе метода, посебно на невојне методе примене, потенцирајући улогу државе у оваквим сукобима. Они сматрају да је „хибридни рат оружани сукоб спроведен комбинацијом невојних и војних средстава како би се синергијским ефектом присилио непријатељ да предузме кораке које не би иначе урадио. Најмање једна страна у сукобу је држава. Оцењују да главну улогу има примена невојних метода као што су психолошке операције и пропаганда, економске санкције, ембарго, криминалне активности, терористичке активности и друге субверзивне активности... а које се спроводе против целог друштва, а посебно против политичких структура, државних органа, економије, морала народа и оружаних снага” (Cvetković et al. 2019, 334–335).

Кинески аутори, пуковници кинеских оружаних снага, Ванг Шиангцуи (*Wang Xiangsui*) и Киао Лианг (*Qiao Liang*), у делу *Unrestricted Warfare: China's Master Plan to Destroy America*, победу над противником виде кроз синхронизовану примену свих расположивих потенцијала. То конкретно значи синхронизацију борбених и неборбених дејстава, чија се једновремена примена назива методом „коктела”. Своју хибридну стратегију синергије војних и невојних активности Шаингцуи и Лианг темеље на историјском војном наслеђу, у коме доминирају учења древног кинеског војног мислиоца Сун Цу Вуа, али и поуке из маневара Александра Македонског. Ова знања говоре о победама слабије стране над војно супериорнијим противницима ангажовањем комбинованих снага и максималним коришћењем њихових способности, сходно ситуацији на бојном пољу (Nikolić 2017, 122–130).

Према мишљењима многих западних војних теоретичара, водећу улогу у креирању руске хибридне војне доктрине има генерал армије Валериј Васиљевич Герасимов (*Валерий Васильевич Герасимов*). Западни теоретичари своје тврдње темеље на Герасимовим ставовима изнетим у чланку „Вредност науке у предвиђању”, који је објављен 2013. године у војном часопису *Military-Industrial Courier* (Gerasimov

2013). У чланку се анализирају искуства из низа револуција у арапским земљама, јединствено названим „Арапско пролеће”, на основу којих је Герасимов указао на одсуство традиционалних образаца ратовања, као и на изражену тенденцију брисања границе између рата и мира. Герасимов наглашава да просперитет државе није гарант заштите од деструктивних процеса које могу да уруше њен правни и одбрамбени систем, односно које могу да је изложе дејству страних оружаних и обавештајних субјеката (Chernoperov and Suleimanova 2021, 35).

Једну од дефиниција дала је група европских експерата у здруженој студији о супротстављању хибридном рату, где га дефинишу као синхронизовану употребу више различитих инструмената моћи који су усмерени (скројени, дизајнирани) према специфичним, конкретним рањивостима у целом спектру друштвеног живота и постижу синергијски ефекат (Monaghan, Cullen, and Wegge 2019).

Према НАТО, хибридно ратовање представља савремени концепт ратовања, заснован на примени специфичних техника које превазилазе, али не искључују, употребу кинетичке силе. Акценат овог хибридног концепта јесте на невојним дејствима, у којима је заступљена примена информационе технологије, док се као непосредни носиоци хибридних садржаја, поред државних, јављају и недржавни субјекти. На тај начин, постављени циљеви се остварују без оружаног сукоба, односно оружаним интервенцијама мањег обима, што значи минимални степен људских губитака стране која напада (Bilal 2021). О самој актуелности ових претњи сведочи то да Стратегија безбедности Европске уније за период од 2020. до 2025. године, усвојена од стране Европске комисије, поред организованог криминала и тероризма, као претњу безбедности идентификује хибридне претње усмерене ка земљама ЕУ (European Comision [EC], 2020).

На основу различитих тумачења феномена хибридног ратовања, може се закључити да је реч о специфичном сукобу који се рефлектује специјалним невојним и војним активностима, односно синхронизацијом неконвенционалних и конвенционалних дејстава која спроводе недржавни и државни субјекти без временског и просторног ограничења (Mitrović i Nikolić 2022, 27). У складу са тим, могу се разматрати зачеци овог специфичног облика ратовања.

Период Хладног рата обележили су *proxu* сукоби у којима су посредно учествовале земље *Rimland* или *Heartland* (САД, СССР) у покушајима за постизањем геополитичке и глобалне економске доминације. Рат у Вијетнаму и Авганистану представљају аутентичну позорницу хибридних дејстава непосредних учесника и њихових идеолошких савезника неконвенционалним и конвенционалним дејствима, рефлектованим кроз отворени рат, ограничене војне интервенције, обавештајна дејства, специјалне војне и невојне операције, информационо ратовање, психолошка дејства, побуне, герилско ратовање, тероризам, насилне демонстрације, немире, nerede, политичке, економске и војне притиске, државне ударе, атентате и др. Хибридна дејства у савременој историји интензивно су примењивана и на Балканском полуострву, конкретно у односу на Савезну Републику Југославију, односно Републику Србију. Међутим, узимајући у обзир комплексност и природу хибридног ратовања, као и његове носиоце, његов настанак може да се веже за политичке односе САД и Кубе након кубанске револуције. Револуционарни режим Фидела Кастра на Куби постаје претња интересима САД у Латинској Америци, због чега САД против Кубе предузимају низ субверзивних, неконвенционалних дејстава са циљем насилне промене власти у тој земљи (Krstić 2017). Овим су ударени темељи хибридног ратовања, које се манифестовало синхронизованом применом политичких, економских и војних притисака, тајним војним операцијама, организовањем преврата, обавештајним деловањем, психолошким и информационим ратовањем, герилским деловањем и другим субверзивним садржајима планираним и реализованим од стране ЦИА у оквиру специјалних операција кодних назива „Запата”, „Нортвудс” и „Мунгос”.

АНАЛИТИЧКИ ОКВИР ПОВЕЗАНОСТИ ТЕРОРИЗМА И ХИБРИДНОГ РАТОВАЊА

Академски кругови Европске уније су, у сарадњи са безбедносним експертима, усагласили концепт за анализу хибридних претњи, који се базира на четири главна аспекта анализе, у циљу свеобухватнијег разумевања ових претњи (Giannopoulos, Smith and Theocharidou 2020, 15). У складу са тиме, наводе се следећи аспекти аналитичког концепта: актери хибридног ратовања и њихови стратешки циљеви, домени према којима су усмерене хибридне

претње, алати које користе актери хибридног ратовања, и фазе реализације хибридних претњи и ратовања.

Терористичке организације као актери хибридног ратовања

Када Франк Хофман говори о актерима хибридног ратовања, он каже да „хибридне ратове могу водити и државни и различити недржавни актери. Ове активности могу да се спровode од стране одвојених јединица или чак од стране исте јединице, али су генерално оперативно и тактички усмерене и координиране унутар главног борбеног простора како би се постигли синергијски ефекти у физичким и психолошким димензијама сукоба” (Hofman 2010, 444). Роналд О’Рурк (*Ronald O’Rourke*) донекле подржава Хофманове ставове, наводећи три групе хибридних актера: „1) ревизионистичке силе, 2) транснационалне организације и 3) одметничке државе” (O’Rourke 2016).

Једна од првих употреба концепта хибридног ратовања била је везана за недржавне актере у *проху* ратовању. Проучавајући Први чеченски рат (1994–1996), Вилијам Немет (*William Nemeth*) је указао на спој модерне технологије, традиционалних обичаја, идеологије и децентрализованог друштва, што је довело до јединственог начина ратовања. Овај концепт Немет тада назива хибридним ратовањем (Nemeth 2002). Инспирисан Неметом, Хофман уводи концепт хибридног ратовања у јавну дебату 2005. године (Mattis and Hoffman 2005), кроз пример сукоба ниског интензитета Ирана против Израела, посредством Хезболаха.

Употреба недржавних субјеката против других земаља представља тајну и прикривену активност која би требало да спречи алармирање система националне безбедности нападнуте земље и његову реакцију. Такође, на овај начин, спречава се довођење напада у везу са недржавним (терористичким, устаничким, криминалним, побуњеничким) колективитетима, чиме се избегава међународна осуда и одговорност. Активности и мреже недржавних субјеката представљају хибридне претње на територији земље у којој егзистирају. Активности криминалних организација, на пример, могу да претњама, насиљем и застрашивањем врше притисак и наносе штету стратешки важним групама или појединцима у специфичним политичким околностима ради постизања одређеног

циља, односно да корупцијом, кријумчарењем, трговином наркотика, сивом економијом угрозе социо-економску стабилност земље (Mattis and Hoffman 2005).

Недржавни актери интегрисани у селектовану групу или државу представљају мултипликатор силе, односно интегрални део растућих хибридних претњи. Хибридност, у овом случају, карактерише међусобно повезивање широког спектра недржавних актера, укључујући побуњеничке или терористичке мреже, организоване криминалне групе, друштвене групе као што су кланови, племена или етничке групе, идеолошки или религиозно мотивисане организације, које могу бити прикривено или отворено подржане од стране држава или легитимних организација (Schroeff and Kaufman 2014).

Хибридно ратовање изводе специјализовани субјекти пажљиво одабраном стратегијом, уз употребу перфидних алата, техника и метода, због чега је способност детекције хибридних претњи веома ограничена. Сазнање ко је иницијатор штетних догађаја биће од највеће важности за одређивање одговора и начина супротстављања овим претњама у будућности. Из тог разлога, императив је да се истраживачи не фокусирају само на актуелне догађаје повезане са државама у домену хибридних претњи. Такође је важно постићи боље разумевање разноликости хибридних претњи како бисмо могли да одговоримо на све променљиве манифестације будућих безбедносних изазова и ограничимо њихов утицај.

Терористичко деловање кроз домене и алате хибридног ратовања

Активности хибридних претњи и ратовања реализују се у више домена применом комбинације различитих алата, у којима сваки алат циља једну или више области домена. Дејства су усмерена према рањивостима противника, пукотинама у његовом систему или у односу на постојеће прилике. Зато је неопходно идентификовати критичне функције и интересне области и учинити их отпорним, чиме се доприноси елиминацији или умањењу хибридних претњи. Критични домени и области јесу инструменти националне моћи, чија логика потиче из војне науке западних држава. Терористичка активност усмерена ка једном домену, посматрана кроз аналитички оквир, остварује ефекте првог и другог реда на друге домене, односно области (Cullen 2019).

Домен критичне инфраструктуре, конципиран приоритетно у основним ланцима снабдевања и услуга, привлачна је мета терориста у циљу застрашивања и притиска. Неки од циљева терористичких активности били би: (а) уништење кључних делова инфраструктуре, (б) деградација квалитета понуђених добара и услуга, (в) утицај на потражњу, стављајући инфраструктуру под притисак, (г) повећани економски трошкови, (д) изазивање једностране зависности од непријатељског актера, (ђ) ограничавање приступа кључним ресурсима потребних за функционалност (сировине, технологија, стручност, итд.) и друго (Giannopoulos et al. 2020, 27)

Сајбер и информациона димензија представљају области конекције комплексног хибридног бојног поља, због чега имају веома важну и специфичну улогу. Сајбер простор представља област војног, политичког, економског и сваког другог облика деловања, као и платформу за психолошко-пропагандно и информационо ратовање, терористичко деловање, обавештајно-безбедносне активности које чине интегрални део хибридних дејстава. Сајбер простор својим карактеристикама пружа велике могућности за прикривено деловање различитих субјеката, без обзира на њихову природу (државне или недржавне), због чега се он сврстава у критичне домене (Giannopoulos et al. 2020, 28). Због тога се може рећи да су информациони и сајбер домен тесно повезани са друштвеним доменом. Обавештајним деловањем и манипулисањем информацијама могуће је утицати на јавно мњење и на тај начин подривати друштвену и политичку стабилност нападнуте државе (33). Одбрамбене способности једне државе и њена војна моћ камен су темељац њеног постојања и пројекције моћи, у складу са чим треба посматрати војно-одбрамбени домен. Због тога су могуће терористичке мете управо војни потенцијали, чија изложеност нападима терориста може да има вишеструки негативан ефекат. Низом економски захтевних мера, у циљу заштите сопствених потенцијала, долази до повећања трошкова, чиме се на имплицитан начин врши економски притисак (29).

Социокултурне поделе представљају пукотину у националној безбедности једне државе, њиховом експлоатацијом могу се постићи различити политички циљеви. Због тога је *друштвени домен* од изузетног значаја за хибридно деловање, нарочито у ситуацијама велике незапослености, сиромаштва, ниског степена образовања и сл., које представљају предмет социјалне дебате. Ове ситуације

условљавају економске кризе, социјалну неправду, нерегуларну миграцију, корупцију, појаву тероризма и друге деструктивне појаве. Крајњи циљ ових криза јесте продубљивање унутрашњег друштвеног раздора, чиме би се олакшала хибридна дејства (Giannopoulos et al. 2020, 30).

Политички домен обухвата оне актере, институције и организације које врше власт применом различитих облика политичког утицаја и моћи. Ови актери могу да користе сопствени политички домен ради утицаја на другу државу, са циљем стварања услова за хибридно деловање. Алати политичког домена утичу на политичке партије, појединце, односно на демократске процесе у друштву. Полазећи од чињенице да се политичка моћ реализује на унутрашњем и спољном плану, политички домен је у чврстој вези са дипломатијом, а однос политике и дипломатије често се назива и „игра на два нивоа”. Свакако, веза постоји и са јавном администрацијом, преко које се спроводи или/и креира унутрашња политика (Putnam 1988).

Горе наведена обележја различитих домена погодних за хибридно ратовање јасно указују да тероризам, због широких ефеката деловања, представља погодну активност коју спровode државни и недржавни актери хибридног ратовања, примењујући терористичке активности, чији се ефекти деловања преливају од физичке димензије, где спада и критична инфраструктура, преко информативне и социјалне димензије, до безбедносне и политичке, стварајући жељени синергијски ефекат деструктивног деловања према нападнутој држави.

Терористичко деловање у оквиру фаза реализације хибридног ратовања

Офанзивне хибридне претње начелно се испољавају кроз три фазе: припремање, дестабилизацију и принуду (Giannopoulos et al. 2020, 36). Пре две фазе могу се класификовати као вероватно неоружане фазе, док је трећа могућа оружана фаза, где се очекује и примена терористичких активности.

Припремна фаза обухвата детекцију, анализу и процену стратешких економских, друштвених, политичких и инфраструктурних слабости конкретне државе и опредељивање и развој средстава за деловање по идентификованим слабостима.

Средства су конципирана у традиционалним активностима каква је дипломатија, односно применом тзв. „меког убеђивања” посредством невладиних организација, опозиционих политичких партија, неформалних друштвених група, медијским присуством, подршком сепаратистичким покретима и другим антидржавним деловањем. Припрема снага и средстава и планирање њиховог дејства на одређене слабости, без операционализације планова, интегрални је део ове фазе (Giannopoulos et al. 2020, 37).

Фазу дестабилизације карактеришу покушаји девастирања друштва државе жртве, где се у зависности од циља користе пројектовани облици угрожавања безбедности. Најзаступљенији су неоружани садржаји субверзивног деловања ради дестабилизације правног поретка. Овим техникама држава „агресор” смањује утрошак сопствених ресурса, избегавајући при том осуду међународне заједнице и остварујући стратешке интересе без конвенционалног оружаног сукоба. Током ове фазе, врше се интензивне информационе операције као вид оперативне подршке, са циљем паралисања доносилаца одлука, изазивања страха и незадовољства централном влашћу, слабљења могућег отпора локалних оружаних снага и полицијских састава слабљењем њиховог морала. Интензитет ових активности је променљив у складу са ситуацијом, а уколико оне не дају жељене ефекте, могу да се примењују за стварање најповољнијих услова за почетак оружаних сукоба, односно употребе тероризма као увода у побуну (Giannopoulos et al. 2020, 40).

Уласком у фазу принуде, хибридне претње се трансформишу у хибридно ратовање, које обухвата и примену оружаних дејстава. Иако се ослања на стратешке домене као што су политика, дипломатија, обавештајне службе, информације, војска, економија, технологија, култура, право, друштво, јавна управа, сајбер и свемир, хибридни рат укључује употребу силе као свој дефинитивни елемент. Од тероризма, саботаже и субверзије до герилског рата, конвенционалног ратовања, па чак и нуклеарног домена, сви могући нивои ескалације могу бити укључени или чак комбиновани (Giannopoulos et al. 2020, 41).

ХИБРИДНИ АСПЕКТИ ТЕРОРИЗМА

Полазећи од претпоставке да хибридно ратовање представља синхронизовану примену различитих оружаних и неоружаних, тајних, конвенционалних, неконвенционалних и субверзивних

дејстава у свим областима друштвеног деловања до постизања крајњег циља, тероризам као комплексно и брутално политичко насиље може да нађе и налази своје место у хибридним претњама, односно у садржајима хибридног ратовања. Параметри који тероризам опредељују садржајем хибридног ратовања јесу његови носиоци, њихово идеолошко опредељење и степен радикализације, његова тајна природа, деловање кроз структурирану и хијерархијски устројену организацију, транснационални домени, као и негативан безбедносно-одбрамбени, економски и политички ефекат као последице његовог испољавања.

Пракса употребе тероризма као алата за постизање политичких циљева јавља се током Хладног рата у тежњама Варшавског или НАТО пакта за осигурањем или успостављањем своје геополитичке надмоћи, и остаје заступљена све до данас. Оваква асиметрична дејства подразумевају свеукупну логистичку и војно-политичку помоћ одређеним политичким структурама и друштвеним групама, спремним да за своје интересе и циљеве прибегну насилним методама деловања (Milošević 2018, 65). Комплексност хибридног ратовања омогућава његову примену државним (демократски и недемократски режими) и различитим недржавним субјектима (корпорације, наднационалне политичке организације, војни савези, неформалне групе, мегакорпорације итд.) у односу на системске слабости противника које деструктивно делују до нивоа потребног за наметање сопствене воље. Досадашња пракса показала је да су носиоци терористичких активности приоритетно недржавни субјекти, чији су циљеви, у мањој или већој мери, компатибилни са циљевима државе „спонзора” тероризма (хегемона). Управо ОВК је пример инструментализације великоалбанских претензија од стране колективног Запада у реализацији њиховог заједничког циља, а то је сламање српске државе кроз њено територијално разбијање, економско слабљење, друштвено раслојавање, социјалне кризе, ревизије историје и других негативних последица (Bjelajac 2019, 15–25). Даља експлоатација оваквог стања омогућила би испуњење геополитичких циљева колективног Запада у наметању свог апсолутног утицаја на Балкану и довела корак ближе реализацији великоалбанског пројекта на овом простору (Beriša 2014, 66–71). Стварањем тзв. Велике Албаније као територијалне целине или конфедерације албанских међународно признатих и самозваних држава, колективни Запад би по аустроугарском моделу додатно осигурао своју геополитичку позицију у овом делу Европе.

Спремност на сваки облик политичког насиља, самим тим и на тероризам, подразумева да његови потенцијални носиоци егзистирају у средини контаминираној екстремном идеологијом, као и да су подложни радикализацији до нивоа спремности за примену насилних аката. У складу са тим, потенцијални терористи за потребе хибридног ратовања могу бити регрутовани међу припадницима екстремних навијачких група, десно или лево оријентисаних неформалних покрета (удружења, политичких партија и странака) и појединаца, мањинских етничких и/или верских заједница, међу избегличком популацијом, организованим криминалним групама, верским сектама (Ђорић 2021, 51–56). У синергији са осталим хибридним садржајима, финансирање, обука, наоружавање и политичка подршка терористима, регрутованим из поменутог миљеа, били би увод за сукоб ширих размера, као што је оружана побуна, герила, ређе устанак, односно интернационализацију проблема. За подизање терористичких организација на ниво ослободичких војски или бораца за слободу у очима међународне заједнице, хегемони воде медијске кампање и прибегавају различитим техникама обмане, у којима уједно делегитимизују легитимне носиоце власти, представљајући их као недемократске и репресивне. Тиме би се створили услови за инострано посредовање у решавању кризе, дипломатско-политичко деловање и потенцијалну победу за „зеленим столом”, или за одређени вид војне интервенције у случају неуспеха политичког посредништва. Након сламања ОВК у антитерористичким операцијама на Косову и Метохији средином 1998. године, југословенске власти биле су изложене војним претњама и политичким притисцима колективног Запада и приморане на договор о повлачењу дела својих снага са територије Космета. Договор је још укључивао и долазак верификационе мисије ОЕБС у покрајину, док је НАТО стекао право ваздушног надгледања њене територије. Смањени безбедносни ефективи и ресурси на Космету, присуство верификатора и ваздушно надгледање НАТО, омогућили су лакшу припрему предстојеће агресије на СРЈ, као и рехабилитацију, реорганизацију, помоћ и подршку деловању ОВК, која је у плановима НАТО стратега имала своју улогу и намену у предстојећим војним операцијама (Lazarević 2020, 21–34).

Тероризам као материјализација екстремизма (Ђорић, Боројевић-Сар и Марковић 2020, 42–43) представља прикривену активност у свим својим фазама. Апсолутно је јасно да тајно деловање треба да спречи

откривање намера и циљеве терориста и отклони све препреке у селекцији објеката напада, припреми, планирању и организовању терористичког акта. Међутим, тајност у деловању спречава идентификацију оних држава које су повезане са терористичким саставима и које представљају њихову економску, политичку и логистичку базу у оквиру својих хибридних дејстава. Тајност у том смислу штити канале и методологију наоружавања и опремања, земље порекла инструктора који врше обуку терориста и локације на којима се она одвија, начин финансирања, контакте са страним обавештајним службама и сл. Тајном деловању терористичких организација доприноси и њихова организациона структура, која се разликује од организације до организације и која коегзистира са њеним циљевима, али и савременим техничким достигнућима, нарочито на пољу информационих технологија. Можда најсложенији приступ организовања јесте хибридна организациона структура, сачињена од мноштва ћелија које могу да се „роје”, односно да се појављују широм света и тако чине читаву мрежу, чиме терористичка организација постаје транснационална, односно међународна (Мижалковић и Вајагић 2012, 356–361). Не треба занемарити чињеницу да већина савремених терористичких организација у свом саставу има обавештајне елементе и посебна политичка тела. Они за потребе терористичких организација изводе различите обавештајне активности сличне обавештајним службама националних држава. Способност обавештајног деловања терориста даје им могућност самосталног вођења хибридног рата, чија је успешност условљена субверзивним обавештајним активностима. Организациона структура кључна је, дакле, и за тајно повезивање државе „хибридног агресора” посредством обавештајних служби са терористичким организацијама и њихово синергијско деловање до постизања замишљених циљева.

Континуирана противтерористичка борба црпи свеукупне ресурсе једне државе и угрожава њен политички и економски рејтинг на глобалној политичкој сцени. Економски утрошци у посебним безбедносним околностима проузроковани противтерористичким операцијама, значајно могу да одударају од оних предвиђених националним буџетима. На спољнополитичком плану, последице тероризма огледају се у дезинтеграцији, отежаној интеграцији и онемогућавању приступа одређеним међународним политичким и економским институцијама и организацијама да доведе до увођења одређеног вида санкција, ограниченим војним интервенцијама којима

се угрожава интегритет и целовитост земље. Тероризам сам по себи може да буде разлог војног интервенционизма, под оптужбом да држава плански не сузбија тероризам или га финансира, односно да није у стању да то учини сопственим безбедносним капацитетима (Stajić i Mirković 2021, 402–403). За потребе хибридног ратовања, тероризам може да буде директно или посредно средство, које ствара предвиђене последице или отвара могућност за продубљивање хибридног ратовања применом других хибридних садржаја.

Тероризам може бити употребљен и као инструмент психолошких операција општег, посебног и појединачног домена утицаја. Насилним актима по неселектованим и селектованим циљевима терористи остварују психолошки ефекат, у првом реду на цивилно становништво (Miljković 2008, 100). Осећај несигурности и страха, неповерење у способност државног апарата у заштити безбедности, промена животних навика, одржавају се кроз притиске на власт да чини уступке терористима, промени унутрашњи и спољни политички курс, односно предузме друге кораке који нису у складу са националним интересима и циљевима.

ЗАКЉУЧАК

Хибридно ратовање је конципирано да тражи слабости државе у политичком, војном, економском, друштвеном, инфраструктурном, информационом домену и другим доменима, и спроводи активности унутар наведених димензија употребом одговарајућих актера и алата. Комплексност појавних облика тероризма, односно ефекти које овај облик политичког насиља може да узрокује на све сфере нападнутог друштва и државе, определили су га садржајем хибридног ратовања од првог момента развоја овог концепта. Медијски пропраћено, планско и систематско физичко насиље оставља дубоке психолошке последице код селектованих и неселектованих друштвених група, рефлектовано кроз стварање осећања страха, колебљивости, дефетизма и неизвесности, због чега тероризам остварује физичке и психолошке ефекте на многе димензије у којима се води хибридно ратовање. Психолошки ефекат који тероризам остварује код шире популације нападнутог друштва може да се посматра и као вид психолошког рата, који треба да оствари промену ставова, мишљења и хтења у већинској популацији, у складу са циљевима центара политичке моћи који иницирају хибридна дејства. Насилни

терористички акти остварују видљиве последице по економску и политичку стабилност и међународни углед државе.

Организациона структура и домени деловања терористичких колективитета битан су елемент хибридности тероризма. Комплексна и добро устројена терористичка организација омогућава актерима хибридног ратовања прикривено и успешно ангажовање и повезивање и инструментализацију терориста за сопствене циљеве. Утицај је утолико већи уколико се организација простира ван оквира националних граница државе изложене хибридном деловању.

Тероризам, због своје сложене природе и широких ефеката деловања, представља погодну активност коју спроводе државни и недржавни актери хибридног ратовања, примењујући је са адекватним степеном ескалације у фазама припреме, дестабилизације и принуде као завршној фази, нападајући критичну инфраструктуру и друге објекте којима угрожавају националну економију, изводећи операције као *proxu* снаге, користећи социјално културне поделе у друштвима, убацујући се у мигрантске токове, пласирајући и ширећи одређене поруке и прогласе у медијима, чији се ефекти деловања преливају кроз различите сфере нападнуте државе.

Путем којих појавних облика и кроз које димензије вођења хибридног ратовања ће тероризам бити примењен, зависиће од мноштва различитих околности. Оно што је важно нагласити јесте да се овај феномен самостално не може сматрати хибридним ратовањем без синхронизације са другим хибридним садржајима, у првом реду психолошко-пропагандним и информационим дејствима и економским и политичким притисцима. Само у синхронизацији са другим хибридним садржајима тероризам постиже свој циљ, који се огледа у слабењу одбрамбених капацитета, економском исцрпљивању и стварању социјалне кризе у друштву, односно као део припремних операција за предстојеће оружане операције конвенционалног карактера. У коначном, може се закључити да постоји дубља повезаност ова два феномена, не само кроз познат став да терористичке организације могу бити један од актера хибридног ратовања и да постоји могућност заједничких циљева са другим актерима, већ да се дубља повезаност остварује кроз бројне димензије и фазе извођења хибридног ратовања.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Beriša, Hatidža. 2014. *Koncept Velike Albanije kao pretnja nacionalnoj bezbednosti Republike Srbije*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Bilal, Arsalan. 2021. "Hybrid Warfare—New Threats, Complexity, and 'Trust' as the Antidote." *NATO Review*. November 30, 2021. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html>.
- Bjelajac, Mile. 2019. "Prikrivanje i razotkrivanje pravih razloga za rat 1999. na Kosovu i Metohiji." *Politika nacionalne bezbednosti* 16 (1): 13–36. DOI: 10.22182/pnb.1612019.1.
- Chernoperov, Lvovich Vasily, and Umus Ildyrymovna Suleimanova. 2021. "Hybrid war: prerequisites for emergence, concepts, essence of the goal, tools, legal issues, risks." *Noospheric studies* 3: 33–46.
- Coady, C. A. J. 2021. *The Meaning of Terrorism*. Oxford: Oxford University Press.
- Cvetković, Nenad, i Mitar Kovač. 2019. „Pojam hibridnog rata." *Vojno delo* 71 (7): 323–343. DOI: 10.5937/vojdelo1907323C.
- Dorđević, Branislav, ur. 2015. *Savremeni terorizam*. Beograd: Službeni glasnik i Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Dorić, Marija, Kristina Brajović Car, i Aleksandra Marković. 2020. *Nasilni ekstremizam: multidisciplinarni pristup*. Beograd: Institut za političke studije.
- Dorić, Marija. 2021. *Ekstremizam i nova realnost: Svet u doba koronavirusa*. Beograd: Institut za političke studije.
- European Commission [EC]. 2020. "EU Security Union Strategy: connecting the dots in a new security ecosystem." *European Commission*. July 24, 2020. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1379.
- Klauzevic, Karl. 1951. *O ratu*. Beograd: Grafičko preduzeće „Vuk Karadžić”.
- Gerasimov, Valery. "The Value of Science is in the Foresight." *Military-Industrial Kurier*. February 26, 2013. <https://www.vpk-news.ru/articles/14632>.
- Giannopoulos, Georgios, Hanna Smith, and Marianthi Theocharidou. 2020. *The Landscape of Hybrid Threats: A conceptual model*. Helsinki: European Commission, Hybrid CoE.
- Hoffman, Frank. 2010. "Hybrid Threats: Neither Omnipotent nor Unbeatable." *Orbis* 54 (3): 441–455. DOI: 10.1016/J.ORBIS.2010.04.009.

- Israeli, Raphael, and Ana Dimitrovska. 2021. *Political, Social and Religious Studies of the Balkans – Volume II – Radical Islam in the Western Balkans*. Durham: Strategic Book Publishing & Rights Agency.
- Krstić, Marko. 2017. „Tajne akcije – ‘alternativni pravci’ delovanja obaveštajnih službi.” *Vojno delo* 69 (3): 119–133. DOI: 10.5937/vojdelo1703119K.
- Lazarević, Vladimir. 2020. Heroizam i čovečnost pripadnika Treće armije i Prištinskog korpusa u odbrani zemlje od NATO agresije.” U *Odbrana od NATO agresije – 20 godina posle*, ur. Jovanka Šaranović i Snežana Đokić, 21–33. Beograd: Univerzitet odbrane, Medija centar „Odbrana”.
- Mattis, James, and Frank Hoffman. 2005. “Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars.” *U.S. Naval Institute*. Last accessed February 10, 2025. <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2005/november/future-warfare-rise-hybrid-wars>.
- Mijalković, Saša, i Mladen Bajagić. 2012. *Organizovani kriminal i terorizam*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
- Mijalković, Saša, Mladen Bajagić, i Marija Popović Mančević. 2023. *Organizovani kriminal i terorizam*. Beograd: Kriminalističko-policijski univerzitet.
- Monaghan, Sean, Patrick Cullen, and Njord Wegge. 2019. “Countering Hybrid Warfare Project: Countering Hybrid Warfare.” *Multinational Capability Development Campaign*. Last accessed February 10, 2025. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c8141e2e5274a2a51ac0b34/concepts_mcdc_countering_hybrid_warfare.pdf.
- Milošević, Davor. 2018. „Hibridni rat – Posledica Hladnog rata.” U *Hibridno ratovanje – Dilema koncepta savremenih sukoba*, ur. Nebojša Nikolić, 63–76. Beograd: Institut za strategijska istraživanja.
- Miljković, Milan. 2008. „Savremene psihološke operacije oružanih snaga.” *Vojno delo* 60 (3): 98–121.
- Mitrović, Miroslav, i Nebojša Nikolić. 2022. *Hibridni rat*. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Nemeth, William. 2002. “Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare.” MA Thesis. Naval Postgraduate School. U.S.
- Nikolić, Nebojša. 2017. „Neograničeni rat - Kineska percepcija savremenog ratovanja.” *Vojno delo* 69 (6): 293–303. DOI: 10.5937/vojdelo1706293N.

- O'Rourke, Ronald. 2016. "A Shift in the International Security Environment: Potential Implications for Defense—Issues for US Congress." *Congressional Research Service*. June 8, 2016. https://www.everycrsreport.com/files/20181024_R43838_fd72c9a2f744419b3ff915ddc881ed7ce74caddf.pdf.
- Putnam, D. Robert. 1988. "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games." *International Organization* 42 (3): 427–460.
- Simeunović, Dragan. 2002. *Teorija politike*, rider, I deo. Beograd: Udruženje „Nauka i društvo”.
- Schroefl, Josef., and Stuart J. Kaufman. 2014. "Hybrid Actors, Tactical Variety: Rethinking Asymmetric and Hybrid War." *Studies in Conflict & Terrorism* 37 (10): 862–880. DOI: 10.1080/1057610X.2014.941435.
- Stajić, Ljubomir, i Vladan M. Mirković. 2021. „Nova uloga terorizma danas.” U *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, ur. Slobodan Orlović, 395–413. Novi Sad: Pravni fakultet univerziteta u Novom Sadu.

Marko Djordjevic*

Ministry of Interior of the Republic of Serbia, Belgrade

Milan Miljkovic**

*The School of National Defence,
University of Defence, Belgrade, Republic of Serbia*

THE NEXUS BETWEEN HYBRID WARFARE AND CONTEMPORARY TERRORISM

Resume

The paper's topic is to examine the depth of the connection between terrorism and hybrid warfare. Regardless of the current disagreements among theorists as to whether 'hybrid war' is a modern form of warfare or an 'old phenomenon in a new guise,' the fact is that this phenomenon involves the application of various elements and components of hard and soft power, through various non-violent and violent content, which certainly includes terrorism, to destabilize the legal order, cultural and value foundations of the attacked state and society. Considering that previous research has considered terrorism only at the level of actors in hybrid warfare and taking into account the complexity of the effects that terrorist activity has on the state and society to which it is applied, there is a need for a deeper examination of the place and role of this form of political violence in hybrid warfare. In this regard, the research question of this article relates to the connection between these two phenomena, not only considering the actors but also the dimensions and phases of the conduct of hybrid warfare. Hybrid warfare seeks out a state's weaknesses in the political, military, economic, social, infrastructure, information, and other domains and conducts activities within these dimensions using appropriate actors and tools. Terrorism, due to its complex nature and wide-ranging effects, is a suitable activity carried out by the state. Non-state actors of hybrid warfare, applying it with an adequate degree of escalation in the phases of preparation, destabilization, and coercion as the final phase, attacking critical infrastructure and other

* E-mail address: marko.djordjevic83@gmail.com; ORCID: 0009-0003-4086-2510.

* E-mail: milanmiljkovic04011@gmail.com; ORCID: 0009-0005-9346-9442.

facilities with which they threaten the national economy, carrying out operations as proxy forces, exploiting socio-cultural divisions in societies, inserting themselves into migrant flows, placing and spreading specific messages and proclamations in the media, the effects of which spill over into various spheres of the attacked state. Through which forms of manifestation and through which dimensions of conducting hybrid warfare terrorism will be applied will depend on a multitude of different circumstances. It is important to emphasize that this phenomenon cannot be considered hybrid warfare without synchronization with other hybrid content, primarily psychological propaganda, information actions, and economic and political pressures. Only in synchronization with other hybrid content does terrorism achieve its goal, which is reflected in the weakening of defense capacities, the financial exhaustion of the country, and the creation of a social crisis in society, i.e., as part of preparatory operations for upcoming armed operations of a conventional nature. Ultimately, it can be concluded that there is a deeper connection between these two phenomena, not only through the well-known position that terrorist organizations can be one of the actors of hybrid warfare and that there is a possibility of common goals with other actors, but that a more profound connection is achieved through numerous dimensions and phases of conducting hybrid warfare.

Keywords: terrorism, hybrid warfare, actors, dimensions, implementation phases

* Овај рад је примљен 8. марта 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. марта 2025. године.